

ЗА ВЪЗРОЖДЕНСКИТЕ РАЗГОВОРНИЦИ: РЕЦЕПЦИЯ И СПОМОЩЕСТВОВАТЕЛИ

Диана Иванова

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Резюме. Обект на изследване в статията е феноменът на спомоществователството в българското книгопечатане през Възраждането, и по-точно в двуезичните разговорници. Представен е преглед на печатните разговорници през Ренесанса с акцент главно върху Френско-български разговорник от Иван Найденов от 1858 г., който се утвърждава като класически пример за жанра. Данните от подобно изследване подчертават интереса на българите към изучаването на чужди езици, техните предпочитания към даден език и учебниците, чрез които се изучава, тяхната рецепция и спомоществователи.

Ключови думи: Българско възраждане; спомоществователство; двуезични разговорници; Френско-български разговорник от 1858 г.; Иван Найденов; рецепция

Втората четвърт на XIX в. е време на значителни обществено-икономически промени, свързани с предприетите в Османската империя реформи (време на Танзимата), които целят създаването на по-благоприятни условия за стопанско развитие. Най-същественният резултат от началните стъпки на промените е възникването на възрожденския град и на буржоазното съсловие, което набира потенциал за издигане на материалната и духовната култура на българското общество. Оформящите се буржоазна прослойка и интелигенция осъзнават ползата от образованието и съдействат за откриване на училища от нов тип, ориентирани към практическите нужди на обществото. На новото светско образование се разчита да дава знания, приложими в полезни дейности, сред които е и ползването на чужди езици. Поради тази причина освен обогатяването на идейния и познавателния кръгзор на българските ученици с рационални знания в учебните програми се предвижда и изучаване на чужди езици¹⁾. Това, от своя страна, води до съставяне и отпечатване на литература, подпомагаща чуждоезиковото обучение: учебници, методически пособия, граматики, речници и т.н.

Разбира се, тези помагала са били предназначени не само за ученици, но и за всички желаещи да учат чужди езици (самообразованието²⁾ е важна тема

през Възраждането, която оживено се разисква в периодичния печат). Необходимостта от владеенето на чужди езици е рано осъзната от интелигенцията, това е издигало социалния статус на личността, разширявало е възможностите за развитието ѝ. Другата причина е чисто прагматична – засилващите се делови контакти (търговия, образование и др.) на българите с външния свят са изисквали практическото владеење на няколко езика. Османската империя е предоставяла благоприятни условия за търговия в обширните си територии, а също и извън тях и българските търговци са имали достъп до европейските пазари, което е предпоставка и мотивация за изучаване на чужди езици. Засиленият интерес към чуждоезиковото обучение е породен и от перспективата българските младежи да учат в университетите на Средна и Западна Европа, Русия или в пределите на Османската империя.

Разнопосочните контакти на българите с останалия свят обясняват и разнообразието на езиците, към които се проявява интерес през Възраждането, а именно френски, немски, гръцки, турски, румънски, италиански, английски, руски, чешки и др. Това довежда до издаването на пособия, подпомагащи бързото практическо овладяване на предпочитания чужд език. Наред с чуждоезиковите граматики и речници много подходящи за тези цели са разговорниците, които са имали практическа насоченост.

Обикновено те представляват самостоятелни издания, но има и такива, които влизат като обособени части към речници, граматики, ръководства и др. (такива са *Разговорник греко-болгарский за ония, които желаят греческий язык*, 1835 от Хр. Павлович, *Краткий турско-български речник и разговорник*, 1851 на П. Радов, българо-немският разговорник, поместен в граматиката на братята А. и Др. Цанкови (*Gramatik der Bulgarischen Sprache*, 1852), а също *Разговори в Практическа метода за изучаване на французкий язык* от Франц Ан в превод на Радулов, 1868). До Освобождението са издадени различни по вид и съдържание разговорници, като най-ранните, сравнително малко на брой, излизат през 30-те – 40-те години на XIX в. Това са разговорниците на Хр. Павлович (1835), Теодосий Синаитски (1841) и К. Фотинов (1845). Не е учудващ фактът, че паралелният на българския език в тези разговорници е главно гръцкият, който все още се използва с престижност през този период като богослужебен и предпочитан в образованието, в културната и в деловата комуникация език. В триезичния разговорник на Теодосий Синаитски наред с гръцкия и българския е добавен и турският (карамалитски) като разговорен език в Османската империя.

С промените в обществено-икономическата и културната ситуация през третата четвърт на XIX в., свързани с повишените търговски и културни връзки на българите със страни от Западна и Средна Европа, се засилва и интересът към изучаването на западноевропейски езици. По същото време Русия става също притегателен център за младите българи, които учат в различни лицей и университети като стипендианти, и чрез тяхното посредничество влиянието на

руския език и култура намира добър прием в България. Традиционните връзки между балканските народи и вековният билингвизъм са причина и за интереса към езика на съседите ни – гърци, сърби, румънци.

След 50-те години на XIX в. с разширяване на мрежата от училища многократно се увеличава и броят на изучаващите чужди езици, а с това нараства и нуждата от подходяща дидактична литература, включваща и чуждоезичните разговорници. Освен че стават по-обемни и с подобрена структура, наблюдава се и смяна в предпочитанието към определени езици. Интересът към гръцкия намалява поради народното движение за църковна независимост и се прехвърля към западноевропейските езици, като най-предпочитан е френският поради факта, че идеята за културно-образователната мисия на френския език се утвърждава окончателно на Балканите и той се възприема като престижен и общопризнат в дипломатията език, универсално образователно средство, предпочитан в професионалната комуникация и носител на международен културен обмен (Veselinov, 2003: 492). Друга промяна настъпва при използваните книжовноезикови модели – доминиращият през 30-те – началото на 40-те години славянобългарски език (повлиян силно от черковнославянския) отстъпва на моделите, които предлага новобългарското направление в езиковото строителство.

Отпечатаните разговорници през третата четвърт на XIX век са предимно двуезични: П. Радов (турско-български, 1851); С. Филаретов (руско-български, 1854), И. Найденов (френско-български, 1858), А. Гранитски (френско-български, 1859), Др. Манчов (гръцко-български, 1862), И. Чорапчиев (турско-български, 1863; 2 изд. 1866), И. Мънзов (българско-румънски, 1864), А. Гранитски (руско-български, 1878). Изключение прави разговорникът на Т. Кралевски (френско-гръцко-български, 1850),

Наред с проучването на възрожденските разговорници с оглед на тяхната типология, структура, тематична насоченост, лингвистичен анализ и др., интересни са и извънлингвистичните данни, свързани с тяхната рецепция, разпространение, спомоществателство – въпроси, които са предмет на настоящата статия.

Темата за спомоществателството и спомоществателите на възрожденската книга и периодичния печат не е нова (най-пълно проблематиката е разработена от Недка Капралова³⁾, вж. също Nachov, 1911; Mirchev, 1941; Lalev, 1991; Ivanova, 1994; Obreshkova, 2002; Tarashoeva, 2003). Въпросът обаче не е разглеждан в пълнота с оглед на разговорниците (бегло за някои от тях се споменава в една от публикациите на Н. Капралова⁴⁾).

Вниманието ни е насочено основно към френско-българския разговорник на Ив. Найденов от 1858 г., като в хода на изложението сравнения се правят и с други възрожденски разговорници. Изборът на този източник се дължи на няколко причини: неговият автор се определя като основоположник на специализираната френскоезична литература през възрожденската епоха, а самият разговорник се утвърждава като класически образец на този жанр (Veselinov, 2003: 493). Не

по-малко важен е и фактът, че той има широко разпространение в средите на българската интелигенция, което се вижда и от спомоществователските списъци. Съставител на разговорника, както беше посочено, е видният възрожденски общественик, книжовник, издател и разпространител на българската книга И. Найденов. Възпитаник на гръцкото училище в Цариград, по-късно той става един от водачите на църковнонационалната борба, редактор на цариградските издания – в. „Право“ (1870 – 1873), в. „Напредък“ (1874 – 1877), сп. „Читалище“ (1870 – 1875). Представител е на Българската екзархия в Цариград и екзархийски надзирател на българските училища в Одринско.

Данните от подобно изследване осветляват различни социолингвистични въпроси, свързани с интереса и нагласите на българина към изучаването на чужди езици, за езиковите му предпочитания, за съдържателната част на пособията и методиката, по която те са изучавани, къде и как са разпространявани и кои са лицата, помогнали финансово за тяхното отпечатване. Известно е, че книгопечатането се е осъществявало в повечето случаи благодарение на съпричастието и съдружието на българите (явлението е характерно и за другите балкански народи през Възраждането). Това се вижда от дългите списъци на имена на благодетели в края на книгите и на периодичните издания. Същото се отнася и за разговорниците – при направения преглед се установява, че голяма част от тях завършват със списъци на спомоществователи, в които фигурират и названията на селищата, от които произхождат. Тъй като книгата е твърде скъп продукт по онова време, самите автори рядко са били в състояние да заплащат отпечатването ѝ, но е съществувала практиката да се търсят абонати, които да предплатят книгата и със събраните средства да се осъществи отпечатването ѝ. Съответно възрожденската етика е изисквала авторът да отбележи имената на хората, за да останат в историята с добрия си пример.

Авторите сами са търсели финансова подкрепа чрез обяви в периодичния печат или разчитайки на личните си контакти, но е имало и други начини за реклама – чрез книжарниците в градовете или чрез пътуващите книжари (Parizhkov, 1980). Понякога самите съставители са поемали разносните по отпечатването, напр. Хр. Павлович, Теодосий Синаитски, К. Фотинов, П. Радов, Др. Манчов. В други случаи разговорниците са били съставяни по поръчка, какъвто е случаят с руско-българския разговорник за военни нужди на С. Филаретов (с оглед на предстоящите войни на Русия с Османската империя на Балканите), отпечатан с разрешението на руското Министерство на просвещението, което го финансира. Рядко разходите по отпечатването са били поемани изцяло от едно лице, какъвто е случаят с френско-българския разговорник на А. Гранитски, на чиято титулна страница е отбелязано името на спомощника: „с иждивението на Георгий Дончов, книгопродавец“. По-често се среща подялба между автор и издател, както е при френско-българския разговорник на И. Найденов, финансиран от него самия и от Добри Кехаев; руско-българския разговорник на

А. Гранитски с издател Ст. Маринов; разговорника на И. Мънзов, издаден от Димо Петрович.

За изследователите спомоществателските списъци на разговорниците са важен исторически източник, от който могат да се извлекат данни за разпространението на българската книга през Възраждането. Признателността към „любородните, родолюбивите, ученолюбивите“ спомоществатели (освен *спомоществатели* през възрожденската епоха се използват и други термини със същото значение – *спомощници* (Ив. Найденов), *подписници* (П. Кисимов) и др.) се изразява чрез публикуваните списъци, приложени в края на съответната книга, което е своеобразна регистрация не само на издадената по този начин книжнина, но прави явни имената и професиите на радетелите на просвещението и на родните им селища.

Селищата, до които достигат разговорниците, очертават българското езиково землище и по този начин се придобива представа за географската карта на разпространението им. Списъците на спомоществателите дават информация и за пътя на книгата, за нейното разпространение в различните региони, за интереса към даденото издание (според броя на ползвателите), за социокултурната среда по това време и др. Наред с това те показват и градовете, в които живеят българи в по-малки или в по-големи колонии, които, макар и извън българските етнически граници, поддържат своя език и култура. Особено активна е българската диаспора в Букурещ, Браила, Галац, Брашов, Гюргево, Цариград, Смирна, Одеса, Санкт Петербург, Москва и мн. др.

През третата четвърт на XIX век се забелязва увеличение на спомоществателството и тиража на издаваните разговорници. И това се вижда при сравнението с ранните разговорници, какъвто е гръцко-българският разговорник на Хр. Павлович, за който прочутият учител успява събере 91 спомоществатели, подписали се за 211 екземпляра. Почти половината са за Свищов (101, като 20 са поръчани от славянобългарското училище). Останалите са разпределени по направление Кестентил (Кюстендил) – 39, Зимниче – 20, Плевен – 16, Видин – 7, Едрене (Одрин) – 7, Фелибе (Пловдив) – 7, Белград – 7 (всички те са словослагателите на печатницата в Белград), от Самоков – 2, манастирите Рилски – 2, и Хилендарски – 3. Както се вижда, разговорниците отиват в по-развити и духовно издигнати селища, а най-много „спомощници“ се отзовават от Свищов и Кюстендил.

Разбира се, търсенето на даден разговорник се съизмерва с интереса към съответния език⁵⁾, от образоваността на подписниците, от духовния живот на селището и от редица други социални обстоятелства. В началото на 50-те години на XIX в. П. Радов издава „Краткий турско-български речник и разговорник“ (Белград, 1851), като в края на книгата е отпечатан „Распис на родолюбивите спомоществатели“, от който се вижда, че спомощниците наброяват общо 81 и че най-много разговорници (141) са предплатени от българи, които живеят в Цариград (55). Останалите (26) са се подписали за екземпляри, предназначени

за будни селища като Татар Пазарджик (Пазарджик), Варна, Търново, Джумая, Сопот, Свищов, Враца, Карлово, Калофер, Казанлък, Копривщица, Габрово, Берковица, Дупница, Видин, Кюстендил, Мирково, Енина и др. Най-много средства за разговорника е отделил видният възрожденски книгоиздател хаджи Найденов (първият пътуващ издател и книжар), поръчвайки 100 екземпляра за Пазарджик, следват Варна – 32, Сопот – 30, Пирот – 25, Търново – 20, Карлово – 14, или поръчаните книги са общо 352.

Не е изненадващ фактът, че значително повече спомощници за издаване на *Францушко-българския разговорник* е събрал Ив. Найденов. Списъкът с имената им е поместен на цели седем страници със съвсем дребен шрифт. От тези родолюбиви българи почти половината работят в Цариград – от квартала „Фенер“ (там се намира Цариградската патриаршия, където е съсредоточено и част от българското духовенство), от „Бал-капан“ (район, обитаван от български занаятчии, обединени в еснафи), „Галата Тютюнджи“ (там се намират складове и кантори на тютюнджийския еснаф), квартал „Бебек“ (с известния Френски колеж), ученици от Медицинското училище в Галата-сарай и от Духовната семинария на о. Халки. Само цариградските българи са поръчали общо 316 екземпляра, или почти половината от всички поръчани разговорници.

И това е естествено, като се има предвид, че след 40-те години на XIX в. Цариград се превръща в икономически и културен център за българи, които живеят, работят или учат там – занаятчии, търговци, духовни лица, предприемачи, посредници, ученици и др. (Genchev, 1987: 115). Разпределението на екземплярите по райони в Цариград е следното: кв. „Фенер“ – 29, „Бал-капан“ – 149, „Галата Тютюнджи“ – 30, ученици от Френския колеж в Бебек – 82 (изписаното число 77 в списъка на спомоществателите в самия разговорник е печатна грешка), ученици от Галатасарайско медицинско училище – 18, Богословското училище на о. Халки – 8.

Както се вижда от списъка, почти половината от разходите се поемат от търговската и занаятчийската социална група на цариградските българи (179), следвани от учениците (118) и духовенството – 29. За големия брой спомощници от Цариград не без значение е фактът, че самият И. Найденов по това време работи там, познат е като авторитетна личност, занимаваща се с народополезни дела. Наличието на Френския лицей и на други училища, в които учат немалко български младежи, също е предпоставка за повече „подписници“.

След Цариград по брой на предплатени книги са Казанлък – 117, Котел – 63, Джумая (Благоевград) – 33, Калофер – 30, Ески Загра (Ст. Загора) – 25, Дупница – 24, Осман пазар (Омуртаг) – 22, Габрово – 17, Сливен – 15, Ловеч – 15, Пазарджик – 15, Севлиево – 4. Спомоществатели извън българските земи са ученици от Тулча, поръчали 50 броя, от Одеската духовна семинария – 39, от българската колония в Одеса – 28, от Киевската семинария – 11, от Хилендарския манастир – 16, от Зографския манастир – 7, от редакциите на „Цариградски вестник“ – 11, и в. „България“ – 10, или всичко 868 екземпляра.

Общият брой на спомоществателите е над 450 от 36 по-големи и по-малки селища, представящи основните региони на българското езиково землище: Габрово, Търново, Лясковец, Елена, Жеравна, Казанлък, Калофер, Копривщица, Котел, Сопот, Сливен, Тетевен, Ловеч, Етрополе, Севлиево, Пирдоп, Свищов, Шумен, Омуртаг, Ст. Загора, Пазарджик, Пещера, Видин, Враца, Кюстендил, Джумая, Дебър, а също: Бояджик, Враня, Върбица, Енина, Рила, Тича, Турия. Спомоществателството се проявява сред българската диаспора и в градове като Киев, Мостар, Одеса, Тулча, Браила.

Впечатление прави, че в списъка са видни фигури на Българското възрождане – духовни лица, като митрополит Иларион Макариополски, архим. Партий, архим. Антим, поп Тодор Видински, а също предприемачи, производители, търговци, като братята Тъпчилешови, х. Н. Минчооглу, х. Д. Берон, Д. Добрович, братята Хамамджиеви и др. Сред спомощниците изпъкват и имената на видни възрожденски общественици и книжовници: Хр. Караминков и Ст. Брадинов от Калофер, Г. Груев от известната копривщенска фамилия Груеви (брат на Й. Груев), В. Стоянов, Ив. Богоев (Богоров), Д. Душанов, Ст. Изворски, Ф. Велиев, Й. Дайнелов. Значително място сред спомоществателите заемат и учителите от Калофер, Джумая, Севлиево, от Габровското училище (известният даскал Цвятко Недюв), Дупница и др. В списъка са и „книгопродавците“ Хр. Милошев и Д. Паничков. Впечатляващ факт е, че подписалите се ученици са заявили 169 екземпляра (най-много са от Френския колеж – 82). Макар и малко на брой в списъка, фигурират и имената на жени – 7 учителки и ученички (от Френския колеж в Цариград, от Котел, Тулча и Шумен).

Списъкът съдържа ценна информация и за родното място на спомоществателите, местонахождението им по това време, професията и дейностите, с които се занимават. По този начин, макар и частично, могат да се направят изводи за движението на българското население и миграционните процеси по икономически, образователни и други причини. Интересно е също сведението във форзаца на книгата за цената на разговорника и за организацията, свързана със закупуването му. Така научаваме, че разговорникът струва 12 гроша за спомощниците и 15 гроша за останалите купувачи и че може да се намери у двамата издатели: в Цариград – Ив. Найденов, и в Казанлък – у Добри Г. Кехаев.

Родното място е визитката на възрожденския българин – където и да се намира, наред с името си той съобщава и откъде е, което се вижда от стотината спомощници, отбелязали родните си места. Наред с териториален белег българите се идентифицират и по социален признак чрез професията: група занаятчии от Пещера изпращат общо 20 разговорника за пещерското училище; същото се отнася и за няколко абаджии от Пазарджик, които снабдяват с книги училището в родния си град. Цариградското занаятчийско съсловие е представено с цялото многообразие на еснафите: тютюнджии, обушари, кюркчии (кожухари), бояджии, градинари, ковачи, сапунджии, терзии (шивачи), чехлари,

медникари, куюмджии (златари) и др. Често явление е благородният жест на спомощниците да се споделя фамилно – от баща и син, двама братя, брат и сестра. Не е рядък случаят бащи да даряват синовете си с книги (в конкретния случай с разговорник).

От данните се вижда, че значителен брой са заявките, предназначени за обществено ползване (най-вече за училища и читалища). Предполага се, че предплатените от едно лице от 5 до 20 екземпляра са именно за такива цели (общо над 150 броя). Сред тях фигурират имената на заможни търговци и духовници, като Ст. Груйоглу, братята Минюоглу и братята Тъпчилешови, Иларион Макариополски и др. Тези факти не са само израз на благотворителност и родолюбие, те показват гражданско съзнание и грижовно отношение към образованието на младото поколение – и в това се състои голямата заслуга на тези личности за формирането на българската интелигенция и на просветеното гражданско общество. От друга страна, фактът, че заявките за един или два екземпляра са най-често срещаните, означава, че книжката е поръчана с оглед на индивидуалните образователни нужди на потребителите, а в случая те наброяват няколко стотин, което е знак за интереса на българите към френския език.

Спомощствователството в книгопечатането е общобългарско явление, което подпомага образователните, възпитателните и книжовноезиковите процеси през Възраждането. То оказва патриотично въздействие, стимулира стремежите към културно израстване и консолидиране на българската нация. А чрез чуждоезичните разговорници българската интелигенция открива нови перспективи за опознаване и вникване в културата на европейските народи, което, от своя страна, води и до самопознание – важен ресурс с оглед бъдещето на нацията.

БЕЛЕЖКИ

1. П. Р. Славейков. Езикоучението за българите. – Гайда, (1), № 8, 21 септ., 1863, Икономов, М. Няколко думи за програмите на българските училища. – Право, (7), 14 – 15, 12 – 19 юни, 1872; Планински, Н. Нашите училищни програми. – Турция (8), № 1, 1872 и др.
2. Вж. уводната статия „За самообразованието“ – Право (4), № 16, 1869; Само-развитието е най-доброто развитие. – Право, IV, № 25, 1869.
3. Капралова, Н. Възрожденското спомощствователство за учебна книжнина (1835 – 1856). СЎЛО е-списание в областта на хуманитаристиката. X – XXI в. (7), 2019, № 14; ISSN 1314-9067<https://www.abcdar.com> http://www.abcdar.com/magazine/XIV/15_Kapralova_1314-9067_XIV.pdf
4. Капралова, Н. Спомощствователството за шест учебника по география от първата половина на XIX век. <http://www.ezik-i-literatura.eu/2014/3-4/12-Nedka%20Kapralova.pdf>
5. А. Цанков. За ползата от чуждите езици. – Училище, (3), № 15, 1873.

ИЗТОЧНИЦИ

- Хр. Павлович. Разговорник греко-болгарский за ония, които желаят греческий язык да се научат, при когото и една кратка Болгарска история приложи ся. Собран и сочинен от Христати П. Дупниченина. В Белграде, 1835.
- П. Радов. Краткий турско-българский речник и разговорник, списан и на тип издан в полза и употребление своих соотечественников от Пенча Радова, карловца. В Белграде, 1851.
- И. Найденов. Францушко-български разговорник. С приложение – азбуквата французска и кратки правила за четението и произношението ѝ. Цариград, 1858 / 1859.

ЛИТЕРАТУРА

- Веселинов, Д. (2003). *История на обучението по френски език в България през Възраждането*. София: Св. Климент Охридски.
- Генчев, Н. (1987) *Социално психологически типове в българската история*. София: Септември.
- Иванова, Д. (1994). *Българският периодичен печат и градивните книжовноезикови процеси през Възраждането (върху материали от сп. „Читалище“)*, Пловдив: Макрос.
- Лалев, И. (1991). Разпространение на възрожденската книжнина в Ловешкия край: Автори, издатели, спомоществователи. *Годишник на музеите в Северна България*, № 17, 105 – 118.
- Мирчев, К. (1941). Гръцко-български разговорници и речници през XIX век и тяхното значение за проучванията на българския език. *Македонски преглед*, (12), (1940 – 1941), № 4, 34 – 54.
- Начов, Н. (1911) За нявгашните спомощници на книги. *Българска сбирка*, 1911, № 3, 153 – 155.
- Обрешкова, С. (2002). Българската възрожденска книжнина в Македония, набавяна по пътя на спомоществователството. *Македонски преглед* (25), №. 1, 111 – 122.
- Парижков, П. (1986). *Апостоли на книгата*. Т. 2. София.
- Тарашоева, В. (2002). Разпространението на новобългарските книги във Врачанския край по пътя на спомоществователството. *Известия на музеите в Северозападна България*, (29), 193 – 218.

REFERENCES

- Vesselinov, D. (2003) *Istoriya na obuchenieto po frenski ezik v Balgariya prez Vazrazhdaneto*. Sofia: Sv. Kliment Ohridski.
- Genchev, N. (1987) *Socialnopsihologicheski tipove v balgarskata istoriya*. Sofia: DI Septemvri.

- Ivanova, D. (1994). *Balgarskiat periodichen pechat i gradivnite knizhovnoezikovi vaprosi prez Vazrazhdaneto*. (Varhu materiali ot sp. Chitalishte). Plovdiv: Makros.
- Lalev, I. (1991). Razprostranenie na vazrozhdenskata knizhnina v Loveskiya kraj: Avtori, izdateli, spomoshtestvovateli. *Godishnik na muzeite v Severna Bulgaria*, № 17, 105 – 118.
- Mirchev, K. (1941). Gracko-balgarski razgovornici i rechnici prez XIX vek i tyahното znachenie za prouchvaniyata na balgarskiya ezik. *Makedonski pregled* (12), (1940 – 1941), № 4, 34 – 54.
- Nachov, N. (1911) Za nyavgashnite spomoshtnici na knigi. *Balgarska sbirka*, 1911, № 3, 153 – 155.
- Obreshkova, S. (2002). Balgarskata vazrozhdenska knizhnina v Makedoniya, nabavyana po patya na spomoshtestvovatelstvoto. *Makedonski pregled* (25), № 1, 111 – 122.
- Parizhkov, P. (1986). *Apostoli na knigata*. T. 2. Sofia.
- Tarashoeva, V. (2002). Razprostranienieto na novobalgarskite knigi vav Vrachanskiya kraj po patya na spomoshtestvovatelstvoto. *Izvestiya na muzeite v Severozapadna Bulgaria*, (29), 193 – 218.

ON THE REVIVAL PHRASEBOOKS: RECEPTION AND SPONSORS

Abstract. The object of research in this article is the phenomenon of sponsorship in Bulgarian book printing during the Revival, and more specifically in the bilingual phrasebooks. An overview of the printed phrasebooks during the Renaissance is presented, with a focus mainly on French-Bulgarian phrasebook by Ivan Naydenov of 1858, which established itself as a classic example of the genre. Data from a similar study highlights issues related to the Bulgarians' interest in learning foreign languages, their preferences for a particular language and the textbooks through which it is studied, their reception and sponsors.

Keywords: Bulgarian Revival; sponsorship; sponsors; bilingual phrasebooks; French-Bulgarian phrasebook of 1858; Ivan Naydenov; reception

✉ **Prof. Diana Ivanova, DSc.**
Paisii Hilendarski University of Plovdiv
Plovdiv Bulgaria
E-mail: dpivanova@abv.bg